

Eustachijus Tiškevičius: darbai ir kontekstai

Mokslo straipsnių rinkinys



LIETUVOS NACIONALINIS MUZIEJUS

Vilnius, 2014



48600

UDK 908(474.5)(092)
Ti-135

Knygos leidimą rėmė



Lietuvos
mokslo
taryba

Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. LIT-8-1)



LIETUVOS
KULTŪROS
TARYBA

Lietuvos kultūros taryba (sutarties Nr. LKT/S (5.20)-MVP-8)

Sudarytojai

dr. Žygintas Būčys, dr. Reda Griškaitė

Redakcinė kolegija

**dr. Žygintas Būčys, dr. Olga Fishman, dr. Reda Griškaitė,
prof. dr. Aliaksandr Huzhalouski, Birutė Kulnytė,
prof. dr. Arvydas Pacevičius, doc. dr. Saulius Pivoras**

Recenzentai

**prof. habil. dr. Mykolas Michelbertas
dr. Rimantas Miknys**

Redaktorė

Nijolė Deveikienė

Anglų kalbos vertėja

Aušra Simanavičiūtė

Lenkų kalbos redaktorė

Beata Piasecka

Rusų kalbos redaktorė

Larisa Lavrinec

Dailininkas

Arūnas Prelgauskas

I viršelyje:

Eustachijus Tiškevičius. Fot. Robertas Borchardtas. Ryga, XIX a. 7 deš.
LMAVB RSS, Sfg.-2273

IV viršelyje:

Eustachijaus Tiškevičiaus vizitinė kortelė. XIX a. vid.
LMAVB RS, f. 31, b. 1460, l. 2r

ISBN 978-609-8039-55-9

© Straipsnių autoriai, 2014

© Lietuvos nacionalinis muziejus, 2014

Eustachijus Tiškevičius: „...ieškoti ir atrasti, o suradus skelbti pasauliui...“

Mano ponai! Atidarydamas šiandieninį mūsų eilinį posėdį, leisiu sau prisiminti, kad prieš dvidešimt penkerius metus, t. y. 1837 metais, liepos mėnesį viešėdamas tėvų namuose pirmą kartą prisiliečiau prie pilkapių, ir Dievas man leido juos panaudoti visų labui, t. y. sukurti mokslą, iki tol pas mus beveik nežinomą, o galop tą rinkinį paversti krašto Muziejumi [i z nich publiczny użytek, naukę dotąd u nas prawie nieznaną, i na ostatek zbiór dziś w krajowe Muzeum zamieniony, utworzyć Bóg mi pozwoli]. Kaimyninėje dvarininko Dominyko Pavlikovskio žemėje buvo pilkapiai – pagoniškas kapinynas. Mano tėvų namuose gyveno toks Andrius Kačinskis – žmogus, turintis sveiką požiūrį į daiktus. Jis surinko keliasdešimt akmeninių kirvukų, o kadangi girdėjo padavimus apie tuos pilkapius, į tuos dalykus atkreipė mano dėmesį ir paskatino smulkiau jais pasidomėti. Pirmas bandymas buvo labai sėkmingas ir uždegė norą tolimesniems tyrimams¹.

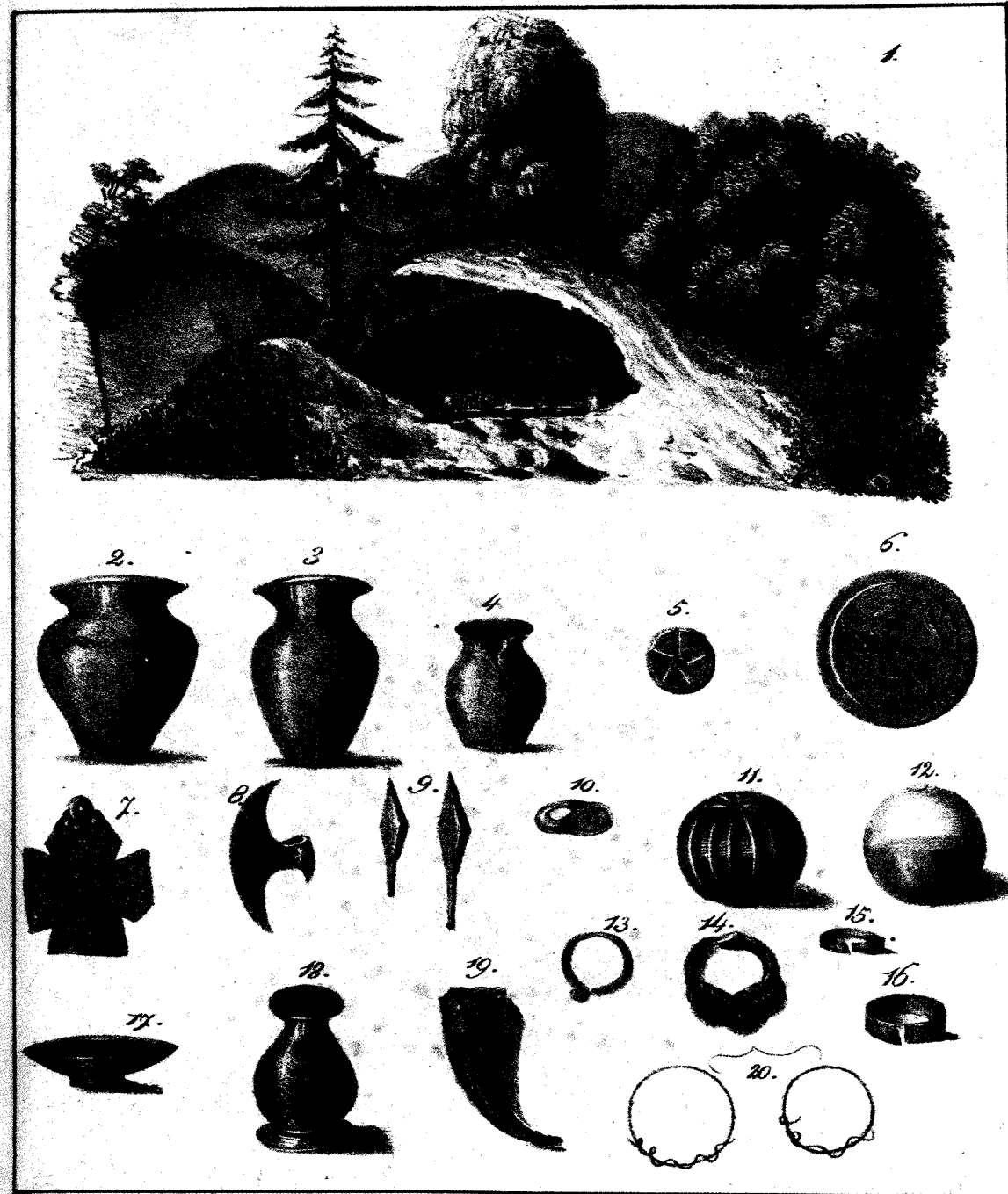
Tokia prakalba kreipėsi VLAK pirmininkas grafas Eustachijus Tiškevičius 1862 m. liepos mėnesio posėdyje į komisijos narius. 1837 m., būdamas dvidešimt trejų metų amžiaus, E. Tiškevičius tėvovinėje Lahoisko grafystėje iškasė 11 pilkapių (iš viso grupėje buvo 30 pilkapių). Kasti pradėjo nuo vieno iš didesnių. Ir čia jaunas grafas susidūrė su keblumais. Dvaro valstiečiai nerodė didelio noro liesti jiems nepažįstamos amžino poilsio vietos. Tad E. Tiškevičius, norėdamas patenkinti smalsumą, turėjo mokėti savo baudžiauninkams ir dar asmeniškai rodyti pavyzdį – kartu su jais nukasti sampilą. Ir štai ant pagrindo, pilkapio centre, aptiko žmogaus griaučius su gausiomis įkapėmis. Tai įkvėpė kasinėti ir kitus pilkapius. Kad tai nebuvo tik karštligiškas senienų ieškojimas, matome iš E. Tiškevičiaus straipsnio „Wiadomość o kurhanach“ („Žinios apie pilkapius“), tais pačiais metais paskelbto savaitraštyje *Tygodnik Petersburski* („Sankt Peterburgo savaitraštis“)². Smalsusis grafas šį kartą atsiskleidė jau kaip tyrėjas: aprašė pilkapio konstrukciją, laidosenos ypatumus, sprendė apie mirusiųjų lytį pagal įkapes,

fiksavo įkapių išdėstymą kape ir padarė išvadą, kad tai ne karių, palaidotų po mūšio, o kažkokios turtingos pagoniškos giminės kapai. Pirmąją savo publikaciją baigė gražiomis mintimis:

[...] mokslo vardu savininkus, kurių žemėje yra pilkapių, kviečiu panašioms tyrimams. Tai yra mūsų Herkulanumas – tegul ir ne po tokiu nuostabiu dangumi kaip kad tas anas, svetimas, bet dėl to mums turi būti dar brangesnis ir įdomesnis [To jest nasze Herkulanum; jeżeli nie pod tak pięknym niebem jak cudze, to drozsze i ciekawsze powinno być dla nas]. Išsilavinusio žmogaus ir savo kraštą mylinčio dvarininko pareiga yra išsiaiškinti viską, kas nors ir kelia abejonių, bet to krašto istorijai priklauso. Diskutuoti, ieškoti ir atrasti, o suradus skelbti pasauliui [Wnosić, szukać i odkrywać; odkryte ogłaszać światu] [...], kartoju – skelbti pasauliui, nes bus nieko neverta, jeigu iškastas lietuviškas bardišius bus perkaltas į geležies gabalą, o drabužinėje [Turima omenyje dvaro patalpa, kur buvo laikomi ir prižiūrimi dvaro šeimininkų drabužiai, paprastai tai buvo mėgstama dvaro tarnų ir rezidentų susitikimo vieta. – E. S.] su pagonišku plaktuku daužomi riešutai³.

Šios mintys – tai pirmasis Lietuvos archeologijos manifestas. Maža to, šie žodžiai neprarado savo aktualumo. Vertėtų šias imperatyvias mintis iškabinti kiekvienoje archeologine veikla užsiimančioje darbovietėje.

Po pirmųjų sėkmingų kasinėjimų E. Tiškevičius pradėjo kaupti asmeninę archeologijos ir kitų istorijos vertybių kolekciją. Ne tik rinko ir saugojo, bet ir bandė senienas aprašinėti, aiškintis jų paskirtį ir kt. Praėjus penkeriems metams po tų įsimintinų pirmųjų kasinėjimų, 1842 m. Vilniuje buvo išleista pirmoji E. Tiškevičiaus knyga *Rzut oka na źródła archeologii krajowej, czyli Opisanie zabytków niektórych starożytności, odkrytych w zachodnich guberniach cesarstwa rossyjskiego* („Žvilgsnis į krašto archeologijos šaltinius, arba Kai kurių vakarinės Rusijos imperijos gubernijose rastų senovės paminklų aprašymas“)⁴. Visa



W. Ozemblański

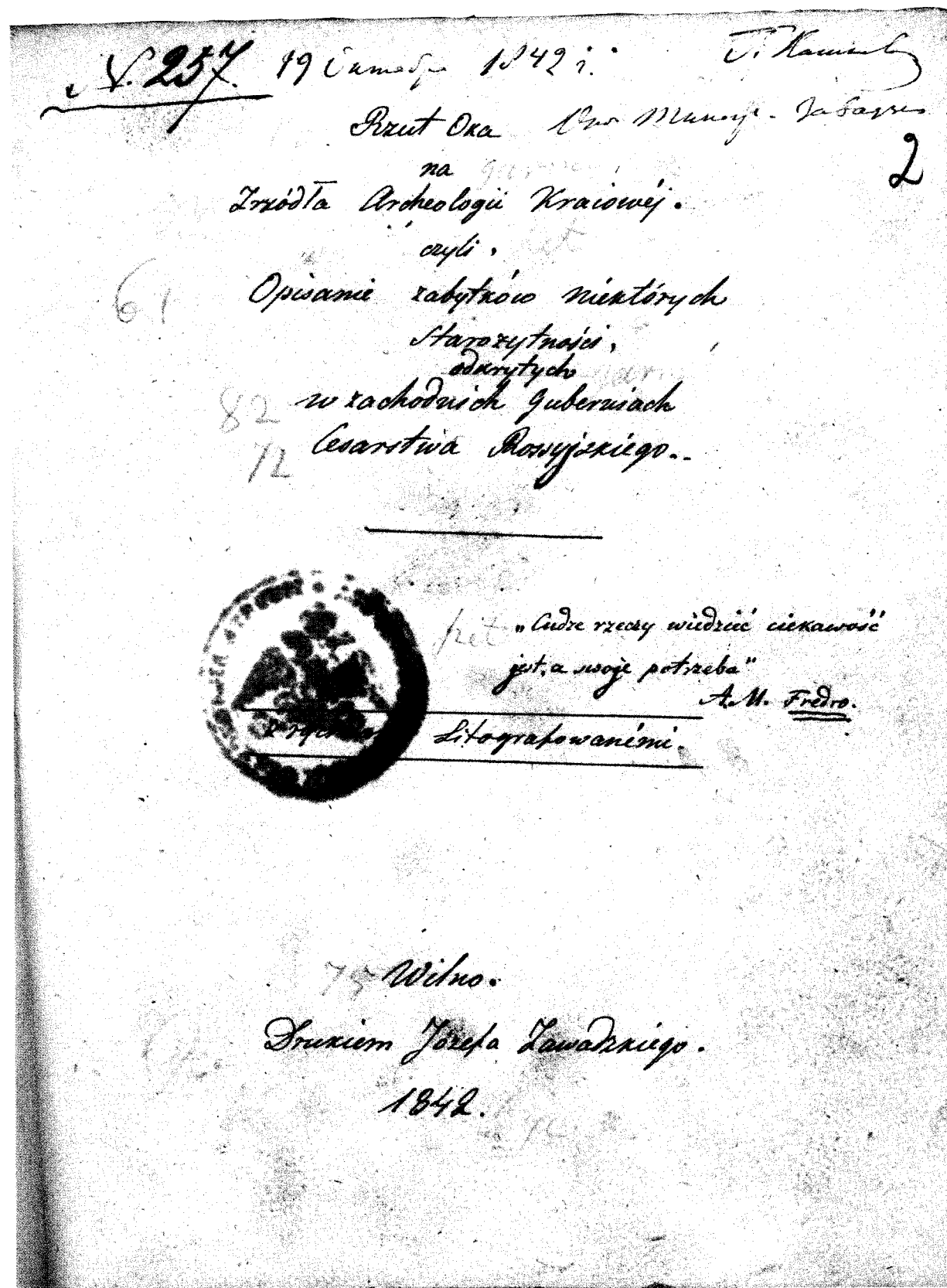
Archeologinių dirbinių lentelė iš E. Tiškevičiaus knygos *Rzut oka na źródła archeologii krajowej...* („Žvilgsnis į krašto archeologijos šaltinius...“). Juozapo Ozemblausko litografijos spaustuvė. Vilnius, 1842. Eugenijaus Svetiko nuosavybė

¹ [E. Tyszkiewicz], Panowie moi! Zagajając dzisiejsze nasze zwyczajne posiedzenie..., *Виленскіи вестник = Kurjer Wileński*, 1862-07-17 (Nr. 55), p. 442.

² E. hr. T. [E. Tyszkiewicz], Wiadomość o kurhanach, *Tygodnik Petersburski*, 1837-12-03(15) (Nr. 94), p. 561–562.

³ Ten pat, p. 562.

⁴ Eus. Hr. T... [E. Tyszkiewicz], *Rzut oka na źródła archeologii krajowej, czyli Opisanie zabytków niektórych starożytności, odkrytych w zachodnich guberniach cesarstwa rossyjskiego*, z rycinami litografowanemi, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1842.



E. Tiškevičiaus rankraščio *Rzut oka na źródła archeologii krajowej...* („Zvilgsnis į krašto archeologijos šaltinius...”) antraštinis lapas. Vilnius, 1842. LMAVB RS, f. 18, b. 42, l. 2r

šio darbo medžiaga buvo suskirstyta į dešimt apimtimi ir turiniu nelygiaverčių skyrelių, o gale įdėtos aštuonios dirbinių lentelės su paaiškinimais. Knygos išangoje E. Tiškevičius taip apibūdina savo pastangas:

Neįmanoma viską išsamiai iširti ir atsekti moksle, kuris iki šiol pas mus beveik nebuvo plėtotas [w nauce dotąd u nas nietykniętej prawie]. Todėl reikėjo daugiau apsiriboti gimtojoje žemėje rastos medžiagos kaupimu, o ne jos pagrindu išdėstyti kokį nors sistemingą traktatą. Spausdinamas šią knygą *Rzut oka na źródła archeologii krajowej* neturiu jokių savimeiliškų tikslų, kad šie keli žodžiai galėtų atitikti tą dalyką išmanančių vyrų reikalavimus. Guodžiuosi bent ta viltimi, kad mano pavyzdys galbūt įkvėps gabesnius ir geriau apsirūpinusius reikiama medžiaga pasišvesti mokslui, kurio naujumas pas mus gali sužadinti visuotinę susidomėjimą, o savo ruožtu abejingumas jam stato esminę ir neįveikiamą kliūtį išsamiam mūsų senosios praeities pažinimui [której nowość sama u nas może obudzić powszechniejszy interes, a której zaniedbanie istotną i niepokonaną przeszkodę do poznania dokładnie starożytnej przeszłości naszej wystawia]⁵.

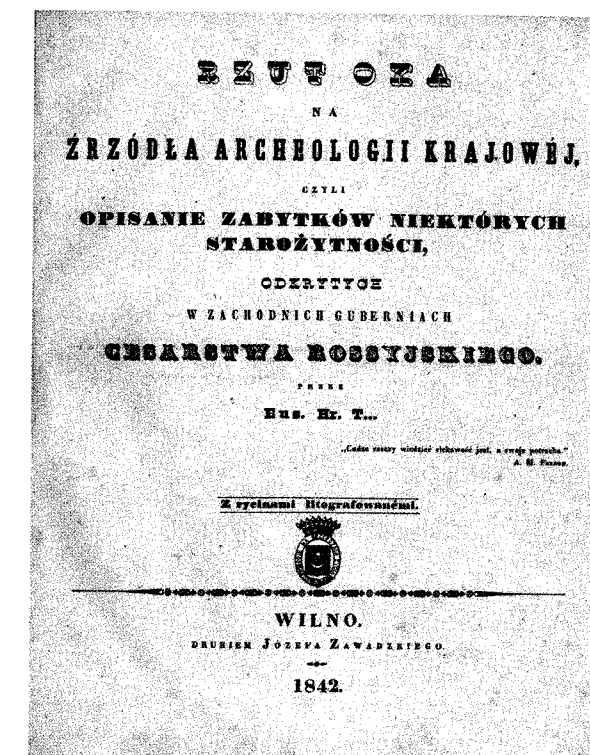
Septyni knygos skyreliai – „Łzawnice“ („Ašarinės“), „Ozdoby kobiet“ („Moterų papuošalai“), „Broń metalowa“ („Metaliniai ginklai“), „Bóstwa“ („Dievybės“), „Monety“ („Monetos“), „Zamki“ („Pily“), „O kamieniach“ („Apie akmenis“) – eskiziniai⁶. Plačiausias pirmasis skyrius „Kurhany“ („Pilkapiai“)⁷. E. Tiškevičius pilkapius išskyrė į tris grupes: 1) ikirikščioniški, 2) pilti senovės mūšių vietose, 3) reiškiantys kokį nors ypatingą atminimą arba ženklą. Lietuvių, latvių ir slavų pilkapių pradžia datuoja VI a. po Kr., kada, jo nuomone, šios tautos pradėjo plačiau prekiauti su kaimynais. Ikirikščioniškųjų pilkapių grupėje E. Tiškevičius dar kartą aprašė savo pirmuosius kasinėjimus. Be šių, paminėjo ir kasinėjimus Kernavėje, kur nerasta jokių dirbinių⁸, ir Dinaburge (dab. Daugpilis), kur rastas dvigubas kapas. Antrą grupę, t. y. vadinamuosius senovės mūšių vietose supiltus pilkapius, autorius skirsto į švedų, totorių ir prancūzų, t. y. taip, kaip jie vadinti liaudyje. E. Tiškevičius nieko nerašo apie tokių pilkapių kasinėjimus, bet samprotauja, kad švedų pilkapiuose paprastai randami didesni nei įprasta pentinai ir kt., o totoriškuose apskritai retai kas nors randama. Na, o 1812 m. karą menantys prancūzų pilkapiai esą tokie nauji, kad neverta juos ir aprašinėti (*nadto bliskich sięgają nas*

⁵ Ten pat, p. VIII.

⁶ Ten pat, p. 11–12, 15–16, 19–20, 23–24, 27–28, 31–34, 43–44.

⁷ Ten pat, p. 3–8.

⁸ Žr. E. hr. T. [E. Tyszkiewicz], Kiernów i Troki. 1840, *Tygodnik Petersburski*, 1840-10-15(27) (Nr. 80), p. 446–448.



E. Tiškevičiaus knygos *Rzut oka na źródła archeologii krajowej...* („Zvilgsnis į krašto archeologijos šaltinius...”) Vilnius, 1842) antraštinis lapas. Eugenijaus Svetiko nuosavybė

czasów, ażeby potrzebowały jakiego opisanie lub objaśnienia⁹. Apie trečios grupės pilkapius užsimenama vienu sakiniu – kad jų tiek, kiek ir padavimų (*jak odmienny każdego z nich początek; a zatem i o nim podanie*). Paskutiniame skyrelyje „Zamknięcie“ („Užsklanda“) sudėti patarimai, kaip kasinėti pilkapius¹⁰. E. Tiškevičius manė, kad ten, kur yra didesnė pilkapių grupė vienoje vietoje, niekada nereikia kasinėti visų pilkapių – reikia palikti ir ateities kartoms. Taip pat nurodė, kad negalima kasti nuo viršaus – pilkapi būtina atidengti iš šono, skutant plonais žemės sluoksniais, kaip kad duona pjaustoma riekėmis. O ką nors pilkapyje radus, tuojau pat užsirašyti radinio vietą ir radimo aplinkybes.

Kokius įspūdžius mokslinei visuomenei sukėlė šis darbas, galima spręsti iš to meto žymiausių Lietuvos praeities tyrėjų atsiliepimų. Visi jie paskelbti 1843 m. įvairiuose leidiniuose – *Виленский вестник* („Vilniaus kurjeris“), *Tygodnik Petersburski* ir *Biblioteka Warszawska* („Varšuvos biblioteka“).

⁹ Eus. Hr. T... [E. Tyszkiewicz], *Rzut oka na źródła archeologii krajowej, czyli Opisanie zabytków niektórych starożytności, odkrytych w zachodnich guberniach cesarstwa rosyjskiego*, p. 8.

¹⁰ Ten pat, p. 48.

Pirmoji recenzija, tiksliau – anotacija, išspausdinta laikraštyje *Виленский вестник*¹¹. Anoniminio rašinio autoriaus nuomone, knyga vertinga, nes ji supažindina su vietos tautų praeitimi, tad galima bandyti aiškinti tautų kilmę ir ryšius su kitais kraštais. Vertingiausia darbo dalimi vadinamos radinių litografijos ir jų aprašymai. Jokios kritikos ir priekaištų autoriui nepareikšta.

Antrosios, žurnale *Tygodnik Petersburski* publikuotos recenzijos autorius Teodoras Narbutas (Teodor Narbutt, 1784–1864) knygos vertinimą pradėjo pranašiška žodžiais: „Tai yra krašto Muziejaus užuomazga“ (*Jest to zawiązek Muzeum krajowego*)¹². Istorikas taikliai pažymėjo, kad kol kas negalima užsiimti sistemingais senienų tyrimais, nes tam nėra tinkamų rinkinių. Labai vertino E. Tiškevičiaus pedantišką kruopštumą stebint vietą, aplinkybes, kapo formą ir t. t., sakydamas, kad kartais iš pažiūros nereikšminga detalė nušviečia didelės istorinės svarbos faktą. T. Narbutas prisiminė Dionizo Poškos (Dionizy Paszkiewicz, 1764–1830) ir Jurgio Pliaterio (Jerzy Konstanty Broel-Plater, 1810–1836) senienų rinkinius ir apgailėstavo, kad jais nebuvo tinkamai pasirūpinta. Todėl padėjo knygos autoriui už rūpestį ir palinkėjo ilgainiui įkurti lietuviškų senienų muziejų (*muzeum litewskich starożytności*)¹³. Tik pabaigoje papriekaištavo, kad po savo darbais reiktų pasirašinėti ne inicialais, bet pilnai. Čia pat po recenzijos tekstu ėjo „Bičiulio prierašas“ (*Przyp. Przyjaciela*), tikriausiai vieno iš žurnalo redaktorių paaikškinimas, kad po kriptonomu „Eus. Hr. T...“ slepiasi „grafas Eustachijus Tiškevičius“ (*Eustachy Hrabia Tyszkiewicz*)¹⁴.

Tais pačiais metais ir tame pačiame leidinyje *Tygodnik Petersburski* (kaip tik šiame žurnale E. Tiškevičius ir debiutavo spaudoje) pasirodė ir Juozapo Ignacijaus Kraševskio (Józef Ignacy Kraszewski,

1812–1887) recenzija¹⁵. J. I. Kraševskis, kuris tikėjosi knygoje rasti ypatingą požiūrį į Lietuvą, stebėjosi, kad praleisti lietuvių laidotuvių ir kapų aprašymai. Pasak recenzento, visa tai buvo galima rasti Kristupo Hartknocho (Krzysztof Hartknoch, 1644–1687), Motiejaus Strijkovskio (Maciej Strykowski, 1547–apie 1593), Alessandro Guagninio (1538–1614), Johanne-so Voigto (1786–1863), T. Narbuto ir kt. darbuose. J. I. Kraševskis pageidavo, kad palyginimui būtų buvę aprašyti senovės romėnų, keltų, skandinavų kapai ir juose rasti daiktai. Apskritai patarė autoriui nevengti išrašų iš šaltinių, nuomonių, aprašų ir stebėjimų lyginimų – visa tai turi būti mokslo veikale.

Išsamiausiai E. Tiškevičiaus knygą žurnale *Biblioteka Warszawska* aptarė Mykolas Baliński (Michał Baliński, 1794–1864)¹⁶. Didesnes pastabas recenzentas padarė dėl skyrelių „Bóstwa“, „Monety“, „Zamki“ ir „Kurhany“. M. Baliński nurodė, kad vos 17 eilučių apimties skyrelyje „Monety“ per mažai dėmesio skiriama lobiams ir kad iš tokio monetų pristatymo nei eilinis skaitytojas, nei tyrėjas nieko nesužinos. Savo ruožtu skyrelyje „Bóstwa“ pageidavo matyti prieš keliolika metų Kaune rastų įdomių bronzinių skulptūrėlių aptarimą, duomenis apie šventas giraites Lietuvoje ir Žemaitijoje, apie šventus ažuolus ir garsųjį Baublį. Recenzentas priekaištavo, kad neįsigilinta į pilių ir įtvirtinimų klausimą, nepasinaudota Zorijano Dolengos Chodakovskio (Zorian Dołęga Chodakowski vel Adam Czarnocki, 1784–1825) darbais apie piliakalnius, patarė rašant kitą darbą pasitelkti ir 1837 m. Piotro Kepeno (Piëtrp Кепен, 1793–1864) paskelbtą studiją apie Rusijos pilkapių kasinėjimus, ir Dorpato (dab. Tartu) profesoriaus Friedricho Kruse's (Friedrich Karl Hermann Kruse, 1790–1866) veikalą apie Livonijos, Kuršo ir Estijos senienas¹⁷. Vis dėlto

¹⁵ J. I. Kraszewski, Rzut oka na źródła Archeologii krajowej, czyli opisanie zabytków niektórych starożytności, odkrytych w zachodnich guberniach, Pań. Rossyjsk., przez Eust. Hr. T... Wilno Druk. Zawadzkiego. 4^o str. VIII i 50. Tablic litografowanych VIII., *Tygodnik Petersburski*, 1843-04-27(05-09) (Nr. 32), p. 203–204.

¹⁶ M. B. [M. Baliński], Rzut oka na źródła archeologii krajowej, czyli opisanie niektórych starożytności odkrytych w Zachodnich guberniach Państwa Rossyjskiego przez Eust. Hr. T... (Eustachego Hrabie Tyszkiewicza) z 8 tablicami litografowanemi. Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego 1842. w 4^o stron VIII 56., *Biblioteka Warszawska*, 1843, t. 2, p. 637–641.

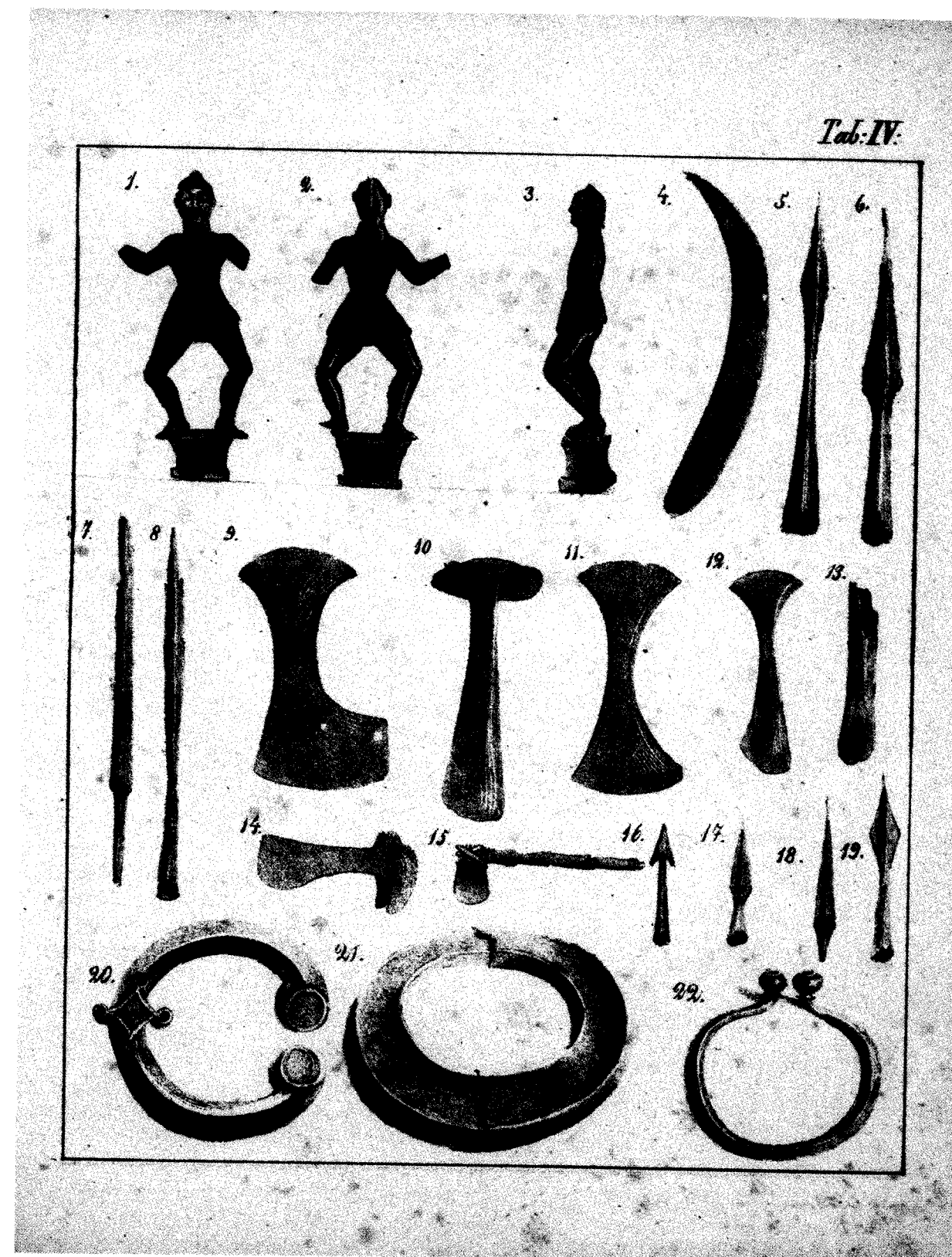
¹⁷ Žr. П. Кепен, Крымский сборник. О древностях южного берега Крыма и гор Таврических, Санкт-Петербург: в Типографии Императорской Академии наук, 1837; F. Kruse, *Necrolivonica oder Alterthümer Liv-, Esth- und Curlands bis zur Einführung der Christlichen Religion in den Kaiserlich Russischen Ostsee-Gouvernements, zusammengestellt und historisch erläutert in einem Unterthänigsten Generalberichte über seine auf Allerhöchsten Befehl im Jahre 1839 ausgeführte Archaeologische Untersuchungreise nebst mehreren wissenschaftlichen Excursen und vielen Lithographien von Alterthümern, Plänen und Charten von Dr. Friedrich Kruse, Kaiserl. Russ. Staatsrathe und Ritter, Professor der Geschichte in*

¹¹ [Autorius nenurodytas], Беглый взгляд на источники местной Археологии, или Описание некоторых древних памятников, открытых в западных губерниях Российской Империи, соч. Графа Евст. Т... = Eus. Hr. T... [E. Tyszkiewicz], *Rzut oka na źródła archeologii krajowej, czyli Opisanie zabytków niektórych starożytności, odkrytych w zachodnich guberniach cesarstwa rossyjskiego*, *Виленский вестник = Kurjer Wileński*, 1843-03-16 (Nr. 21), p. 164–165. Rašinio analizė leistų daryti atsargią prielaidą, kad jo autoriumi galėjo būti Adomas Honorijus Kirkoras (Adam Honory Kirkor, 1818–1886).

¹² T. Narbutt, Uwagi nad dziełem: Rzut oka na źródła Archeologii krajowej, czyli opisanie zabytków niektórych starożytności odkrytych w zachodnich gubernjach Cesarstwa Rossyjskiego. Przez Eust. Hr... T. z 8 Tablicami litografowanemi. Wilno u J. Zawadzkiego 1842 in 4-to str. VIII, 56., *Tygodnik Petersburski*, 1843-03-30(04-11) (Nr. 25), p. 156.

¹³ Ten pat, p. 158

¹⁴ Ten pat, 6 išnaša.



Archeologinių dirbinių lentelė Nr. 4 iš E. Tiškevičiaus knygos *Rzut oka na źródła archeologii krajowej...* („Žvilgsnis į krašto archeologijos šaltinius...“). Juozapo Ozemblausko litografijos spaustuvė. Vilnius, 1842, [be puslapių numeracijos] Eugenijaus Svetiko nuosavybė

kai kuriems E. Tiškevičiaus samprotavimams M. Balinskis pritarė. Maža to, dėkojo autoriui už „pralaužtus pirmuosius ledus“ (*za przelamanie pierwszych lodów*) vietos archeologijoje¹⁸.

Visos šios recenzentų pastabos turėjo įtakos tolesnei E. Tiškevičiaus veiklai. Rašydamas kitą darbą iš dalies į jas atsižvelgė, o gražus T. Narbuto palinkėjimas paskatino asmeninį rinkinį paversti muziejumi. Tais pačiais metais, kai pasirodė šios knygos recenzijos, E. Tiškevičius buvo išvykęs į mokslinę tiriamąją kelionę po Skandinavijos šalis. Įdomu, kad tą pačių metų žurnale *Biblioteka Warszawska*, kurio puslapiuose buvo paskelbta M. Balinskio recenzija, buvo išspausdintas ir 1843 m. rugsėjo 5 d. Kopenhagoje rašytas E. Tiškevičiaus laiškas, kuriame paaiškinti kelionės tikslai:

Savo archeologiniuose darbuose visada laikiausi nuomonės, kad skandinavų įtaka mūsų provincijoms (Lietuvai) yra stipri, todėl ieškojau mūsų senienų šaltinių Šiaurės Europos kraštuose, kur yra žymūs rinkiniai ir nuo seno jie tiriami [W pracach moich archeologicznych, uważając zawsze wpływ Skandynawów na nasze prowincje (Litwę) silny, szukałem źródła starożytności naszych w krajach północnej Europy, gdzie posiadając znaczne zbiory, od dawna już nad tym pracuję]¹⁹.

Kelionės metu aplankė Daniją ir Švediją, susipažino su archeologijos ir istorijos muziejų bei privačių asmenų rinkiniais, taip pat su Skandinavijos mokslininkais, karališkosiomis Švedijos, Danijos šeimomis. Keliaudamas po Švediją apžiūrėjo karalių rūmuose, bažnyčiose, pilyse ir kitur esančius turtingus, susistemintus rankraščių, knygų, paveikslų bei ginklų rinkinius – viską, kas turėjo ryšį su Lenkijos ir Lietuvos istorija. Šios kelionės aprašymą ir surinktą mokslinę medžiagą paskelbė dvitomėje knygoje *Listy o Szwecji* („Pasakojimai apie Švediją“)²⁰. Iš kelionės E. Tiškevičius parsivežė apie šimtą akmeninių kirvių, kurie

dabar saugomi LNM. Asmeninės pažintys su mokslu visuomene turėjo įtakos E. Tiškevičiaus pripažinimui. Po kelionės, dar tą pačių metų spalio mėnesį, jis buvo išrinktas Karališkosios Šiaurės antikvarų draugijos Kopenhagoje tikruoju nariu bei Karališkosios Švedijos literatūros, istorijos ir senienų akademijos Stokholme nariu korespondentu²¹. Lieka tik apgalvestauti, kad E. Tiškevičiaus, o vėliau – ir VLAK ryšiai ne tik su skandinavų, bet ir su kitomis užsienio šalių draugijomis nėra išsamiai tirti. Šiaip ar taip, 1847 m. knyga *Rzut oka na źródła archeologii krajowej, czyli Opisanie zabytków niektórych starożytności, odkrytych w zachodnich guberniach cesarstwa rosyjskiego* buvo išversta į vokiečių kalbą ir paskelbta leidinyje *Baltische Studien* („Baltijos studijos“)²².

Antroji E. Tiškevičiaus knyga *Badania archeologiczne nad zabytkami przedmiotów sztuki, rzemiosł i t. d. w dawnej Litwie i Rusi Litewskiej* („Archeologiniai meno, amatų ir kt. senųjų paminklų tyrimai senojoje Lietuvoje ir Lietuvos Rusijoje“) pasirodė 1849 m. (antra laida – 1850 m.)²³. Naująjį veikalą sudarė įvadinė dalis („Wstęp“) ir trys skyriai: „Dawne okopy“ („Senovės apkasai“), „Kurhany“ („Pilkapiai“) ir „Broń kamienna“ („Akmens ginklai“). Knygą papildė ir radinių lentelės su paaiškinimais. Įvade E. Tiškevičius ne tik aptarė archeologijos sąvoką, objektą ir uždavinius, bet ir rašė apie šio mokslo lygį kituose kraštuose, kur šis buvo išsiskaidęs į atskiras disciplinas. Minėjo ir sunkumus, su kuriais susiduria Lietuvos archeologijos mokslas (nesama mokslinių draugijų ir t. t.). Atsakydamas į recenzentų pastabas pirmajai knygai, E. Tiškevičius aiškino:

[...] archeologiniai tyrimai Lietuvoje ir Lietuvos Rusijoje turi apsiriboti tik iškastais daiktais [ograniczać się w sposób właściwie tylko do odgrzebywanych przedmiotów zastosować się mogący]. Surinkti jų pavyzdžius, duoti visapusiškas žinias apie juos, pridėti savo pastebėjimus, paremtus faktais arba loginiu mąstymu – tai, be abejonės, yra pats tikriausias būdas atlikti pirminius šio mokslo tyrimus ir

²¹ Dokumenta žyčia, prac i służby Eustachego Tyszkiewiczza, t. 1, LMAVB RS, f. 31, b. 1459, l. 28r, 34r.

²² Eus. hr. T... [E. Tyszkiewicz], Ein Blick auf die Quellen der Archäologie Lithauens, aus dem polnischen von A. Welmann, *Baltische Studien: Herausgegeben von der Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Alterthumskunde*, 1847, Nr. 2, p. 178–218. Įdomu pažymėti, kad dar 1843 m. Prūsijos karalystėje, Lešne leistame mokslo populiarinimo savitraštyje *Przyjacieł Ludu* („Liaudies bičiulis“) lenkų kalba buvo publikuoti pirmi šeši šios E. Tiškevičiaus knygos skyriai su penkiomis radinių lentelėmis (Žr. Eus. Hr. T... [E. Tyszkiewicz], *Opisanie zabytków niektórych starożytności, odkrytych w zachodnich guberniach cesarstwa rosyjskiego, Przyjacieł Ludu*, 1843, t. 1, Nr. 3, p. 18–23; Nr. 4, p. 27–30; Nr. 5, p. 39–40.).

²³ E. Hr. Tyszkiewicz, *Badania archeologiczne nad zabytkami przedmiotów sztuki, rzemiosł i t. d. w dawnej Litwie i Rusi Litewskiej*, Wilno, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1849.

naudingiausias šaltinis šio krašto archeologijai [jest to niemylnie najpewniejszy środek uczynić badania początkowe tej nauki, użytecznymi źródłami dla archeologii krajowej]²⁴.

Pasak tyrėjo, jis netyrinėja senovinių kronikų – ši tos srities žinovų periodiniuose leidiniuose skelbiama istorinė medžiaga jam gali tarnauti tik kaip pagalbinis šaltinis. E. Tiškevičius rašė, kad jo darbe skaitytojas ras tik tai, ką pats autorius atrado, tyrimais patikrino ir patvirtintais faktais įrodė (*Nie znajdzie w tym opisanie czytelnik nic, prócz tego, co piszący sam odkrył, własnymi badaniami sprawdzil i przywiedzionymi faktami stwierdzil*)²⁵.

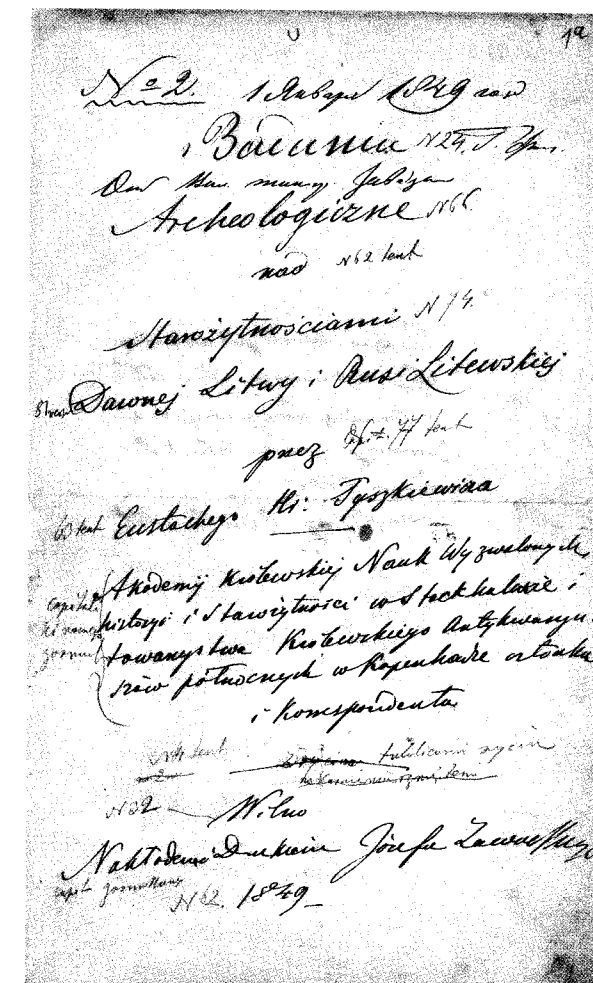
Prieš pradėdamas trumpą šios E. Tiškevičiaus knygos apžvalgą vertėtų atkreipti dėmesį į tai, kad šiai studijai tyrėjas surinko įvairių senienų, susipažino su užsienio kraštų archeologų darbais, sukauptė kalbinės, tautosakinės medžiagos ir apie paminklus bylojančių istorinių šaltinių, tačiau joje nieko nerandame apie jo paties vykdytus archeologinius kasinėjimus. Labai įvairios medžiagos kompiliacija apsunkina studijos nagrinėjimą ir vertinimą. Skyrius „Dawne okopy“ parašytas remiantis kalbos duomenimis, topografiniais stebėjimais ir istoriniais dokumentais. Ši medžiaga skirta piliakalnių ir pilių ypatumams bei jų paskirčiai išsiaiškinti. Vadinamieji senovės apkasai išskirti į tris grupes: pilis, piliakalnis ir kaupus. Pastaryjų paskirtis nagrinėjama pasitelkus dokumentus apie vadinamuosius valstiečių bendruomenės kuopos teismus. Šie teismai dažnai nagrinėdavo ginčus dėl žemės ežių ir juos spręsti susirinkdavo ginčytiname sklype. Iš pateiktų dokumentų sužinome, kad žemės savininkų ribos buvo žymimos kapčiais (kaupais). Toks tad yra kapčių ir kuopos teismų ryšys su senovės apkasais²⁶. Skirdamas jiems tokį didelį dėmesį, E. Tiškevičius siekė juos atriboti nuo piliakalnių. Tuo tarpu norėdamas suvokti pilkapių kilmę, paskirtį ir jų atsiradimą Lietuvoje, tyrėjas pasinaudojo išrašais iš Šventojo Rašto ir Antikos rašytojų veikalų, įvairių Europos kraštų istorikų samprotavimais ir archeologų darbais. Pilkapiai skiriami į keturias rūšis ir ši klasifikacija visai nepanaši į tą, kurią išdėstė pirmojoje monografijoje. Šiame skyriuje nagrinėjami ir pilkapiuose aptikti radiniai: moliniai indai, auksiniai ir sidabriniai papuošalai, bronziniai ir geležiniai ginklai ir kt.²⁷ „Archeologiškiausias“ skyrius – apie akmeninius kirvius,

²⁴ Ten pat, p. 12.

²⁵ Ten pat, p. 13.

²⁶ Ten pat, p. 15–47.

²⁷ Ten pat, p. 48–75.



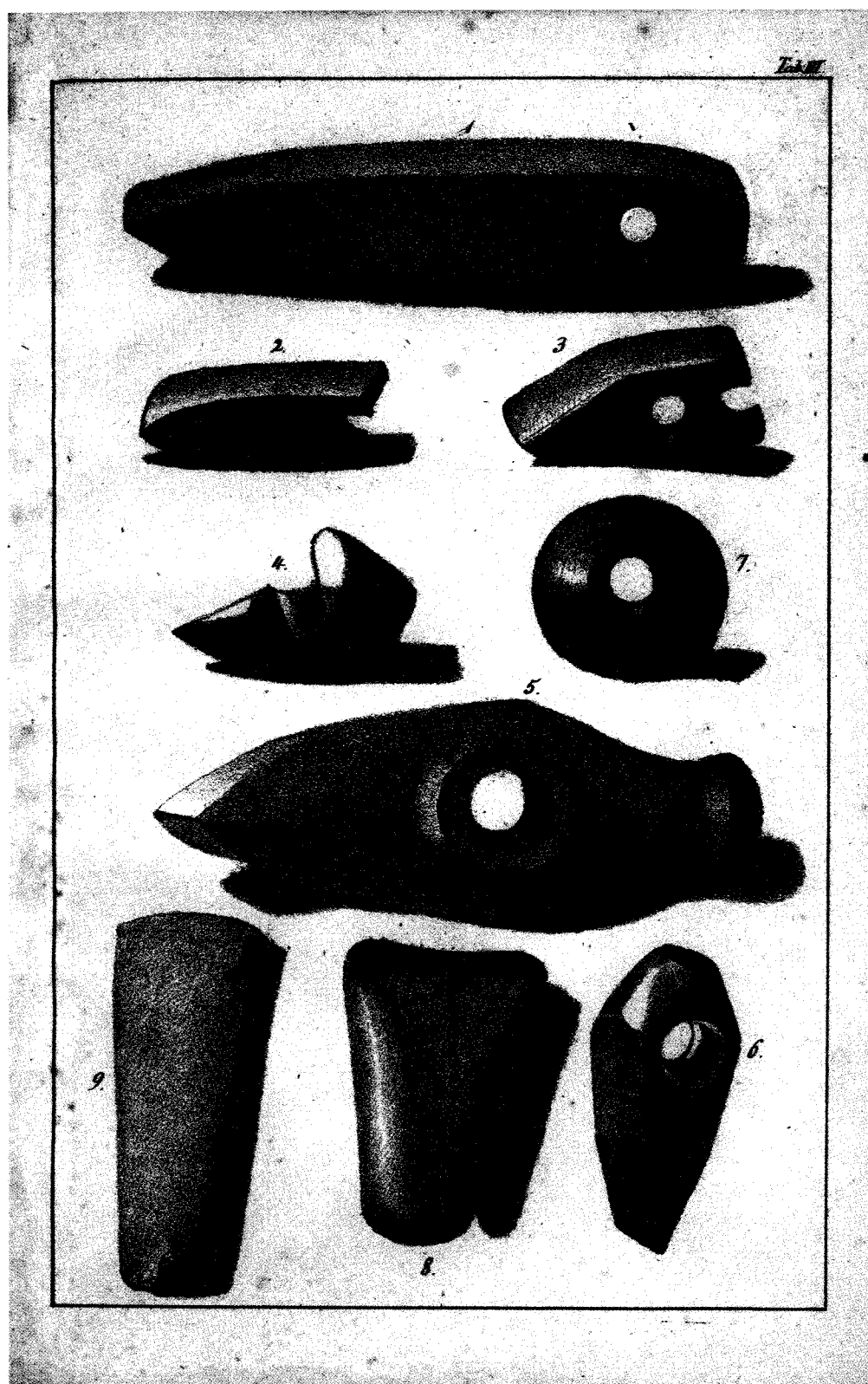
E. Tiškevičiaus rankraščio *Badania archeologiczne...* („Archeologiniai tyrimai...“) antraštinis lapas. Vilnius, 1849. LMAVB RS, f. 9, b. 382, l. 1*

kuriuos grupuoja į devynias rūšis, samprotauja apie jų paskirtį, pagaminimo būdus ir t. t.²⁸

Antroji E. Tiškevičiaus studija susilaukė mažesnio dėmesio – recenziją parašė tik J. I. Kraševskis²⁹. Recenzentas atkreipė dėmesį į svarbiausią metodologinį darbo trūkumą, primindamas, kad danų mokslininkai savo tyrimuose naudoja trijų periodų sistemą (akmens, bronzos bei geležies) ir kad E. Tiškevičius, būdamas Kopenhagos Karališkosios Šiaurės antikvarų draugijos narys, mažai naudojasi savo kolegų

²⁸ Ten pat, p. 76–91.

²⁹ J. I. Kraszewski, *Listy ze wsi XIII: Badania archeologiczne nad zabytkami przedmiotów, sztuk i rzemiosł w dawnej Litwie i Rusi litewskiej przez Eustachego Hr. Tyszkiewiczza, Akademii Królewskiej Nauk wyzwolonych, Historii i Starożytności w Stockholmie i Towarzystwa królewskiego Antykwaryjuszów Północnych w Kopenhadze członka i korespondenta, z tablicami (V) rycin (?) na kamieniu rznietemi*. Wilno. Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego. 1849. 8. str. 96., *Tygodnik Petersburski*, 1850-02-17(29) (Nr. 13), p. 86–88.



Archeologinių dirbinių lentelė Nr. 3 iš E. Tiškevičiaus knygos *Badania archeologiczne...* („Archeologiniai tyrimai...“, Vilnius, 1850, [be puslapių numeracijos])
Eugenijaus Svetiko nuosavybė

darbais³⁰. Ši J. I. Kraševskio pastaba verta dėmesio, nes istoriografijoje įsigalėjusi nuomonė, kad kaip tik E. Tiškevičius pirmasis pradėjo naudoti trijų periodų sistemą Lietuvos archeologijoje (sic!).

Įvadinėje studijos *Badania archeologiczne nad za- bytkami przedmiotów sztuki, rzemiosł i t. d. w dawnej Litwie i Rusi Litewskiej* dalyje aptariama ir prasta Lietuvos archeologijos mokslo būklė. Kaip pagrindinė priežastis nurodomas mokslo draugijų stygius. Suprasdamas asmeninės veiklos ribotumą, E. Tiškevičius visą energiją ir nukreipė tokių institucijų kūrimui. Jau 1848 m. sausio 24 d. jis įteikė platų pareiškimą Vilniaus generalgubernatoriui Fiodorui Mirkovičiui (Федор Яковлевич Миркович, 1789–1866), kuriame išdėstė muziejaus įkūrimo planą³¹. E. Tiškevičius siūlė jame steigti gamtos ir praeities paminklų skyrius, taip pat biblioteką ir ūkinį padalinį. Praeities paminklų skyriuje netgi numatytas poskyris, kuriame būtų eksponuojama visa ginkluotė ir įvairūs iš senovės kapų ir pilkapių iškasti ginklai. Projekte randame ir vieną labai praktišką pasiūlymą – policijos viršininkai turėtų sekti, kur iškasamos arba aptinkamos senienos, ir jas pristatyti į gubernijų valdybas, o iš ten – į muziejų.

Muziejaus steigimo plano, vėliau pildyto ir taisyto, įgyvendinimui prirėkė beveik septynerių metų. Iki 1855 m. balandžio 29 d., kai imperatorius Aleksandras II pasirašė įsaką dėl VSM ir VLAK atidarymo, E. Tiškevičiaus grynoji archeologinė veikla išblėso. Šioms institucijoms pradėjus savo darbą, archeologinių kasinėjimų organizavimas ir radinių tvarkymas buvo pavestas tikrajam draugijos nariui ir E. Tiškevičiaus bičiuliui A. H. Kirkorui. E. Tiškevičius, būdamas šių institucijų vadovas, archeologijos klausimais pasisakydavo tik atskiromis progomis. Šiaip ar taip, E. Tiškevičiaus archeologinė veikla buvo įvertinta jam esant brandžiame amžiuje. Ir tam pagrindą 1856 m. padėjo A. H. Kirkoras, pavadindamas E. Tiškevičių Lietuvos archeologijos pradininku³².

³⁰ Ten pat, p. 87.

³¹ [E. Tiškevičiaus raštas (projektas) apie Provincijos muziejaus Vilniuje įkūrimą], 1848-01-24, LMAVB RS, f. 31, b. 1377, l. 1r-7r.

³² A. H. Kirkor, Значение и успехи археологии в наше время = Зnaczenie i postęp archeologii w naszych czasach, *Записки Виленской Археологической Комиссии*, d. 1, изданна под редакцією А. К. Киркора и М. Гусева = *Pamiętniki Komisji Archeologicznej Wileńskiej*, d. 1, pod redakcją M. Balińskiego i L. Kondratowicza, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1856, p. 32.

Eustachy Tyszkiewicz: „...To Search and Find, and Upon Finding, to Announce to the World...“

SUMMARY

In commemoration of the 200th anniversary of birth of the remarkable Lithuanian cultural figure of the 19th century, Eustachy Tyszkiewicz, his works in the field of archaeology are reviewed in general features. As the key motif of his paper, the author chose a quotation from one of the first articles by Tyszkiewicz, in which he introduced his first excavations of tumuli in his native Lahoysk majorat to the wide audience of the Russian Empire (see E. hr. T., *Wiadomość o kurhanach, Tygodnik Petersburski*, 1837, Nr. 94, p. 562). At that time Tyszkiewicz was 23 years old. Having made a public statement urging others “...to search and find, and upon finding, to announce to the world...” (*...szukać i odkrywać; odkryte ogłaszać światu...*), Tyszkiewicz himself consistently followed this approach in his further activity. In 1842, at the age of 28, he published his first archaeological book *Rzut oka na źródła archeologii krajowej* (“A Glimpse into the Country’s Archaeological Sources”, Vilnius, 1842), and eight years later – his second book *Badania archeologiczne* (“Archaeological Excavations”, Vilnius, 1850). Both these works were published in Vilnius. After the publishing of his second book Tyszkiewicz’s individual archaeological activity slowed down, but the collection that he had amassed served as the basis for the Provincial Museum established in Vilnius in 1855.